

İDEOLOJİNİN AKTARIMINDA HALK HİKÂYELERİNİN İŞLEVİ: ARZU İLE KANBER ÖRNEĞİ

The Role of Folk Tales In Transmitting Ideology: Arzu and Kanber as an Example

Hale SERT*

ÖZ

Bu çalışmanın ilk aşamasında Bekir Sıtkı Kunt'un 1940 yılında yeniden yazdığı *Arzu ile Kanber* hikâyesinde, Arzu ve Kanber karakterlerinin asıl hikâyeden nasıl farklılaştığı ve hikâyeye eklenen modern unsurlar tespit edilecektir. Sonrasında bu belirlemelerden yola çıkılarak, yapılan değişikliklerin Cumhuriyet ideolojisiyle olan bağlantısı, ulaşılmak istenen hedeflerle uyumluluğu ve o dönemki Türkiye koşullarıyla ne derece örtüştüğü, döneme ait somut verilerle kıyaslanarak değerlendirilecektir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti 1923'te bir takım idealler ve ilkelerle kurulduğunda, birçok yeni kurulan ulus devletin olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda da önemli süreçlerden biri uluslaşma ve yeni devletin ideolojisini halka benimsetme süreci idi. Halkın, yapılan reformları içselleştirmesi beklendiği kadar kolay değildi. Egemen söylemi halka benimsetmek için folklor ürünlerinden yararlanmak, dünyada da örnekleri görülen bir yöntemdi. 1937'de dönemin İçişleri Bakanı tarafından bazı halk masallarının "modernize edilmesi" istemi de bu kullanıma bir örnek teşkil etti. Reformların halk kitapları aracılığıyla yaygınlaştırılmak istenmesinin nedeni, bu kitaplardaki kahramanların halk tarafından çok sevilmesiydi. Sevilen kahramanlar hangi mesajı verirse, halkın mesajları benimseyeceği ve hikâyedeki olay örgüsünün değişmesi ve kahramanın rejimle uyumlu davranışlar sergilemesinin tepki oluşturmayacağı düşünüldü. Bakanlık tarafından belirlenen bazı halk hikâyeleri dönemin ünlü edebiyatçıları tarafından yeniden kaleme alındı.

Anahtar Kelimeler

İdeoloji, halk hikâyeleri, *Arzu ile Kanber*.

ABSTRACT

The first phase of this study will dwell upon *Arzu and Kanber*, a folk tale rewritten by Bekir Sıtkı Kunt in 1940, with regard to the modern elements attached to the tale and how the main characters differ from the original story. Then, on the basis of these determinations, their relevancy to the republican ideology and compatibility with the desired ideals and to what extent they overlapped with the conditions of Turkey in that period will be considered by comparison with the concrete circumstances of the time. When the Republic of Turkey was founded on the grounds of several ideals and principles, the nation building process and making people to accept the new ideology of the state was among the crucial steps for the country as for most of the newly formed nation states. It was not as easy as expected for the people to interiorize these reforms. Benefitting from works of folk literature had been preferred by several states in the world as a method of making people to adopt the ruling discourse. The Turkish Minister for Interior Affairs' demand for several folk tales to be "modernized" in 1937 can be seen as an example in this respect. The reason of utilizing folk books for the dissemination of the reforms among the people was the fact that that they were very much appreciated by the people. It was expected that the people would interiorize the message given by the protagonist and would neither react to the changes in the plot nor to the behaviors of the character that are compatible with the regime. In this context certain folk tales preferred by the Ministry had been rewritten by the famous letter of men of that period.

Key Words

Ideology, folk tales, *Arzu and Kanber*.

Geleneklerin, toplumsal inançların ve sembollerin yönetmediği bir Türkiye ideali kuran Mustafa Kemal, Türkiye'nin yirminci yüzyıla doğru hızla ilerlemesini sağlayacak yeni bir ideoloji yarattı (Ahmad 2002: 73). 29 Ekim 1923'te bu ideo-

lojiyle kurulan yeni ulus devlette halkın, düşünce ve yaşayış tarzını değiştirecek bu reformları içselleştirmesi beklenen hızda gerçekleşmedi. Bu bağlamda Cumhuriyet'i yönetenler ve aydınlar, hedeflenen idealleri halka benimsetmek

* Bilkent Üniversitesi, Türk Edebiyatı Bölümü, hale@bilkent.edu.tr

için folklor ürünlerinden yararlanılmasının dünyada örnekleri olduğundan hareketle, 1930'lu yıllarda halk kitaplarını modernleştirme projesini yürüttüler.¹ Bu proje çerçevesinde 1937'de İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, bir mektupla dönemin önemli edebiyatçılarını *Koroğlu*, *Tahir ile Zühre*, *Battal Gazi* gibi pek çok halk hikâyesini içeren halk kitaplarını modernize etmeye davet etti. Kaya'nın önerisi şöyledir:

1. Halk kitaplarının kahramanlıklarını halk seviyor. Bu kahramanlar bırakılsın; yalnız bunlar rejimin ruhuna uygun, yüksek manalı, yeni vakalar içinde gösterilsin. Böylece halka, sevdiği kitaplar vasıtasıyla telkin etme imkânı hazırlansın. Nasıl ki *Miki-Maus* tipi daima hep aynı kalmakla beraber, her filmde ayrı bir mevzuun, ayrı bir muhitin kahramanı oluyorsa yukarıda adları geçen ve halkın gayet iyi tanıdığı tipleri yepyeni mevzular içinde kullanmak ve böylelikle halkın alışık olduğu kahramanları yeni Türk inkılâp ve medeniyet gayelerine uygun telkinler yapan mace-ralar içinde yaşatmak istiyoruz.

2. Bu esasa göre ilk olarak şu kitaplar hazırlanacaktır: *Âşık Garip*, *Koroğlu*, *Ferhad ile Şirin*, *Leyla ile Mecnun*, *Yedi Alimler*, *Tahir ile Zühre*, *Arzu ile Kamber*, *Şahmaran*, *Kerem ile Aslı*, *Nasrettin Hoca* (Güloğul, 1938: 56-57 ahntıla-yan Öztürk 58).

Bu çalışmada, Matbuat Umum Müdürlüğü'nün halk hikâyelerini yeniden işleme faaliyetleri çerçevesinde, 1940 yılında Bekir Sıtkı Kunt tarafından yeniden kaleme alınan *Arzu ile Kamber* hikâyesi, yukarıda bahsedilen önermeler doğrultusunda eklenen modern unsurlar ve bunların yeniden yazım sırasında karakterlere ve onların davranışlarına nasıl yansdığı açılarından incelenecektir.

Hikâyenin başında, dört yaşındaki

Kamber ve ölü hâldeki dedesi, “vaktiy-le jandarma çavuşluğu” yapmış Hasan Çavuş ve birkaç köylü tarafından bulunur. Bu kişiler yapılacak en akıllıca işin, durumu rastlayacakları ilk jandarma karakoluna haber vermek olduğunu düşünürler. Burada, daha hikâyenin başlangıcından itibaren hikâyenin halkevle-rinde, köylerde kahvelerde okunacağı düşünüerek kişiye/okura/dinleyiciye bilinçli olma ve bu tür durumlarda nasıl davranılması gerektiği bilgisi aşılanır gibidir.

Sonrasında Kamber, savcı (müddeiumümü) tarafından “vilayeteki kimsesizler yurduna” gönderilmek istenirken, ona okuma-yazma öğreteceğini vaat eden Hasan Çavuş tarafından evlat edinmek istenir. 1940'ta Türkiye'deki okuma-yazma oranının %22,4 olduğunu düşünürsek, hikâyedeki bu vurguyu okuma-yazma oranını arttırmaya yönelik bir mesaj olarak okuyabiliriz (Başgöz ve Wilson 1968:246). *Arzu ile Kamber*'in, Atâ Terzibaşı tarafından derlenen *Kerkük varyantında (Arzu Kamber Matalı)* işler tam tersi yönde gelişir. Şöyle ki,

Kamber'in amcası aynı zamanda Arzu'nun babası, iki çocuğu okusunlar diye camide hocaya verir. Üç yıl geçer, “okumada hiç sesleri çıkmadığından” amca durumdan şüphelenir ve Hocaya sorar: “Arzydan Kamber necedi? Okı-makta (okumakta) hara yetişipler?” (1971: 19) . Hoca ise cevaben, onların birbirlerine “maşukluk” etmekten oku-madıklarını, bu şekilde okumayacakla-rını, ikisini de alıp gitmesinin daha iyi olacağını belirtir (21). Sonrasında Kamber dağda çobanlık yapar, Arzu da evde annesinin işlerine yardım eder.

Kunt'un hikâyesinin devamında, Hasan Çavuş'un Arzu adında bir kızı dünyaya gelir, kardeşçe büyüyen iki çocuk okul yaşları geldiğinde beraber mek-

tebe gitmeye başlarlar. Köyün mektebi şu şekilde tarif edilir:

Köyün mektebi yeni bir yapı idi. Sınıflarında sıralar vardı. Duvarlarında haritalar asılmıştı. Sıraların karşısında kara tahta, onun yanında muallimin masası vardı. Mektebin muallimi Ankara'daki muallim mektebinden yeni çıkmış genç; bilgili bir adamdı... Cumhuriyet bayramında mektebi bayraklarla süslüyorlardı. Genç muallim bütün köylüleri oraya toplayıp onlara eski padişah idaresinin zulmünden, bundan sonra Cumhuriyetin iyiliklerinden bahsediyordu. Atatürk'ün bütün dünyaya ün salmış büyüklüğünü, Türk olarak dünyaya gelmenin nimetlerini anlatıyordu. Kanber de Arzu ile beraber bu memlekette Cumhuriyet devrinde kardeş olarak doğdukları, başlarında Atatürk gibi büyük bir adam olduğu için, çok mesut olduklarını anlıyorlardı (1940:5).

Hikâyeye eklenen bu okul ve sınıf betimlemesinin o dönemin Türkiye'sinin bir köy okulunun yansıması olmaktan çok bir ideali yansıttığını, 1950'de Orta Anadolu'da Niğde'nin Nürgüz köyünde öğretmenlik yapan Mahmut Makal'ın aktardığı gerçek bir köy okulunun durumundan çıkarabiliriz. Makal, dış tarafı sıvasız, iç duvarları çamurla sıvanmış, duvarları çürümüş, pencereleri camsız, kara tahtası, sırası olmayan bir okulda öğretmenlik yaptığından bahseder (Caporal 1982: 273). Kunt, hikâyesinde 1927'den beri devletin hedeflediği bir öğretim yerini çizmek ister, 1927'de Eğitim Bakanlığı "her şeyden önce okulun bünyesinde bir değişme istemekteydi... Okul binalarının geniş bahçelerle, oyun yerleriyle, laboratuvarlarla ve bunları besleyecek ders alet ve vasıtaları ile donanması gerekiyordu..." (Başgöz ve Wilson 1968:107).

Hikâyede okulun aynı zamanda hal-

kın da toplandığı ve Cumhuriyet ideallerinin halka anlatıldığı bir merkez olması da 1924'te görüşlerinden faydalanılmak için Türkiye'ye çağrılan John Dewey'in: "Bu okullar yalnız öğrenciye ders vermekle yetinmemelidir. Özellikle toplumsal hayatın faal cereyanlarından uzak kalan bölgelerde, topluluk hayatının merkezini okul meydana getirmelidir... Okul meydanları halkın da oyun, eğlence ve toplanma yeri olmalıdır" önermesine uygunluk gösterir (aktaran Başgöz ve Wilson: 134).

Hikâyenin akışındaki diğer modern unsurlar; Hasan Çavuş'un vergisini vermesi, artan parayı Arzu'nun düğünü için biriktirmesi, Hasan Çavuş'un kızını kanuna aykırı olarak küçük yaşta evlendirmek istememesi yüzünden kimseyle nişanlamaması olarak gösterilebilir. Arzu ve Kanber'in kardeş olmadıklarını ve birbirlerini sevdiklerini anlama süreçleri ise, bilinen *Arzu ile Kamber* hikâyesinden çok farklılık göstermez.

Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde geçen; "Bay Kasım", "Bay Kamber", "Arzu Bayan" ifadeleri, kolu kırılan Kanber'in, "hastane"de "doktor" eliyle iyileştirilmesi de hikâyeye eklenen modern unsurlardandır.

Arzu'nun okuma-yazma bilen, bilgili bir kız olması iki yerde dikkatimizi çeker, ilki Arzu'nun annesinin, onun Kanber'le olan aşkına karşı çıkması üzerine anlatıcının "Arzu okuma-yazma bildiği, eski kitapları okuduğu, her şeyden anladığı için anasını, eski aşk hikâyelerini misal getirerek yatıştırmak istiyordu" ara bilgisini vermesidir. Sonrasında Arzu şöyle der:

"Ana kızma sen bu işe
Aşk hâli böyledir işte
Canına kıymadı mı?
Varaka için Gülayşe.
Çekerim cevri cefa

Söyle saygılı ana
 Canına kıymadı mı?
 Mehrusu için Vefa.
 Açayım gönlümün sırrını
 Söyleyim ben hepsini
 Canına kıymadı mı?
 Ferhadı için Şirini.
 Leylasının yoluna
 Mecnun düştü yabana
 Yüce dağlarda leylek
 Yuva yaptı başına” (Kunt 1940:
 16).

İkincisi ise iki aşığın tekrar kavuştuğu sırada Kanber’in “mektepten sonra acaba Arzu neler öğrenmişti?” diye düşünüp ona mâni tarzında sorular sorması, Arzu’nun da yine aynı şekilde bunları cevaplamasıdır. “Kanber sordu”, “Arzu cevap verdi” diye şekillenen bu söyleşme oldukça ilginçtir:

Kanber sordu:
 Hangi sudur soğumaz,
 Suya girer boğulmaz,
 Kendi doğar anadan
 Fakat yavru doğurmaz.
 Arzu cevap verdi:
 Seyhan nehri soğumaz
 Suda balık boğulmaz
 Sualinin cevabı
 Katır yavru doğurmaz (22).

Kanber dört kez sorduğu bu tür sorulara Arzu’nun verdiği cevaplardan çok hoşlanır, onu çok zeki bulduğunu ve “Zeki insanlar sevilmez mi?” diye düşünüp onu daha çok sevdiğini belirtir. Yukarıda verilen örneklerde, Arzu’nun salt güzelliğiyle ve Kanber’e olan aşkıyla değil, aynı zamanda bilgili, zeki olmasıyla da öne çıkarılması, o dönemde tasavvur edilen ideal Cumhuriyet kadını modeline de uygun düşmektedir.

Atâ Terzibaşı’nın derlediği *Arzu Kamber Matalı*’nın sonu ölümlerle biter. Masalda baskın unsur olan beddua etme motifinin çerçevesinde, Kamber’in

Arzu’yla evlendirilmeye çalışılan tüm erkeklere ettiği bedduası tutar ve hepsi ölür, en sonunda Kamber kendisine de beddua eder ve ölür, onun öldüğünü gören Arzu da kendine kıyar (1971:38-39). Oysa Bekir Sıtkı Kunt’un hikâyede yaptığı değişikliklerle iki âşık evlenirler. Bu evlilik sahnesi çalışmamızın başında belirttiğimiz “rejimin ruhuna [en] uygun” eklemelerin yapıldığı bölümdür. Evlilik kurumunun önemi bizzat Cumhuriyet’in kurucusu Atatürk tarafından: “Medeniyetten bahsederken şunu da katıyetle beyan etmeliyim ki, medeniyetin esası, terakki ve kuvvetin temeli, aile hayatındadır” şeklinde belirtilmiştir (Caporal 1982:204). Kunt bu felsefeye paralel olarak hikâyeyi, ölümün bir son olduğu, oysa evliliğin yeni bir başlangıç ve özellikle de cumhuriyet ideallerini gerçekleştirecek bir kurum olduğu gerçeğine göre kurgulamış gibidir.

İki gencin düğünü Halkevi’nde yapılır, düğün için balo yapılır, Arzu “gelinlik, beyaz entariler”, Kanber de “siyah kumaştan” damatlık giyer. Düğünün Halkevi’nde yapılması manidardır, çünkü bu kurumlar tek parti döneminde bizzat Atatürk’ün düşüncesiyle “halkı bir araya toplamak, gençliği yükseltmek” Cumhuriyet ideolojisini tüm halka benimsetmek amacıyla, ilki 1932 yılında Ankara’da açılan, 10 yıl içinde Türkiye’nin bütün illerine yayılan kurumlardır (Başgöz ve Wilson 1968:195). Hilmi Yavuz ise bu kurumların “ulusçuluk” ilkesinin yerine “halkçılık” ilkesine geçişin göstergelerinden biri olduğunu ileri sürer (2009:81). Hikâyedeki bu mekân tercihi dönemin yaygınlaştırmaya çalıştığı politikayla birebir örtüşür.

Arzu ile Kanber’in düğününün hemen öncesinde yine Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki en önemli kurumlardan biri

olan Türk Hava Kurumu da ilginç bir şekilde hikâyenin son bölümüne eklenir. Arzu'nun eski kocasından kalan mirası kendisine iletilir, fakat Kanber bu mirası kabul etmek istemez, "bunun üzerine Arzu mirası hesap edip tutarını Hava Kurumu'na hediye e[der]" (1940:35). Sonrasında iki gencin "hayatlarını çalışarak, alınlarnının terile" kazanmak istedikleri belirtilir (35). Burada sadece erkeğin para kazandığı geleneksel anlayıştan farklı olarak kadın ve erkeğin hayatı göğüslemede eşit yükümlülükler altında olduğu modern bir aile imgesi vardır. Bu imgenin Atatürk'ün "Bir cemiyet, bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan mürekkeptir... Şüphe yok ki terakki adımları, dediğim gibi iki cins tarafından beraberce... atılmalıdır. Böyle olursa devrim muvaffak olur" (Onger 1965:35) önermesiyle uyumlu olduğunu görürüz.

Sonuç olarak, özgün şekli aşk ve mertlik üzerine olan *Arzu ile Kamber* hikâyesinin modern versiyonunun, Cumhuriyet ideolojisinin ilke ve amaçlarını benimsetmeye yönelik unsurların eklenmesiyle Türk halk hikâyesi okurunun/dinleyicisinin alışık olduğu hâlden farklılaştığını görürüz. Yirminci yüzyıla ait bu modern hikâyede Arzu ve Kamber'in okulla ve eğitimle barışık olmaları, birbirlerini duyduklarını aşkın ölüm gibi yıkıcı bir sonla bitmeyip evlilik gibi yapıcı bir forma dönüşmesi bu farklılıkların başında gelir. "Cumhuriyet ideolojisinin desteklediği ve önemseydiği yaşam tarzının ve felsefesinin yapı taşlarından; "okumak", "çalışarak para kazanmak", "vergi vermek", "aile kurmak" gibi davranış kalıplarının varlığının yanı sıra o dönem için önem arz eden "Halkevi" ve "Hava Kurumu" gibi kurumların da hikâyede geçiyor olması hikâyeyi farklılaştıran diğer unsurlardır. Bu ça-

lışmayla bir tek hikâye üzerinde yapılan değişiklikler ortaya konulmuşsa da *Arzu ile Kanber*'in ve aynı amaçla yeniden yazılan diğer halk hikâyelerinin, yazıldıkları dönemde ne kadar etkili olduğu ya da yaygınlaştığı ise, bir başka çalışmanın konusu olabilir.

NOTLAR

- 1 Richard M. Dorson, folklor çalışmalarını politik çıkarları için kullanan ilk ulusal devletin, Hitler'in Ulusal Sosyalist hükümeti olduğu bilgisini verir (2006: 26). Peter Burke, Avrupa'da 1500'lü yıllarda Viktorya döneminde, eğitilmiş nüfusun (dindarların), diğerlerinin düşünce ve değerlerini değiştirmeye çalıştığını aktarırken bunu "halk kültürü reformu" olarak adlandırır (235). On dokuzuncu yüzyılın başına gelindiğinde ise, bu reformun bir yönü olan halk kitaplarını yenileyerek ve değiştirerek halka ulaştırma girişimi büyük ölçüde tamamlanmıştır (aktaran Öztürk:47).

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz. *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2002
- Alptekin, Ali Berat. *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.
- Başgöz, İlhan ve E.Wilson Howard. *Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk*. Ankara: Dost Yayınları, 1968.
- Burke, Peter. *Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü*. Ankara: İmge, 1996.
- Caporal, Bernard. *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982.
- Dorson, Richard M.. "Ideolojik Kuram". *Günümüz Folklor Kuramları*. s. 25 - 32. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2006.
- Kunt, Bekir Sıtkı. *Arzu ile Kanber*. Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatından. Ankara: Alâeddin Kural Basımevi, 1940.
- Onger, Fahir. *Atatürk Devrimi ve Kadınlarımız*. İstanbul: Fahir Onger Yayınları, 1965.
- Öztürk, Serdar. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Halk Kitaplarını Modernleştirme Çabaları". *Kebeheç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi* sayı 21. ss.47-72. Ankara: 2006.
- Terzibaşı, Atâ. *Arz-ı Kamber Matalı Kerkük Varyantı*. İstanbul: Fatih Matbaası, 1971.
- Yavuz, Hilmi. *Türkiye'nin Zihin Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.